

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІТИКА

Наголошено, що лідерство є вагомим частинкою соціального буття, а особистість політичного лідера є важливою для діяльності та розвитку суспільства. Досліджено сприйняття концепту відповідальності лідерами, яке є різновидом соціального розвитку та відповідає принципам буття суспільства. Сформульовано, що особистість політичного лідера є доволі вагомим для життєдіяльності суспільства будь-якого соціокультурного середовища, адже саме особистісні особливості суспільно значущого політичного лідера дають відповідь на те, як він реагує на певні виклики, що постають перед ним, оскільки характер його рішень та сприйняття відповідальності відображається у суспільному житті. Визначено, що феномен психологічної відповідальності доволі цікавий саме в контексті особистості лідера, адже ця соціальна роль має значущу особливість, яка проявляється у сукупності особистісно-соціальних навичок індивіда, що спрямовані не тільки на його приватне, індивідуальне існування, а й на публічне – через сукупність взаємодій у соціумі та їхню значущість. Аргументовано, що питання психологічної відповідальності саме в контексті лідерства є недостатньо розкритим, але водночас воно і не втрачає наукової актуальності, тому що розвиток суспільства спонукає до більш глибокого розуміння індивідуальних особливостей кожної окремої особистості, особливо, коли така особистість виконує соціально важливу роль, яка полягає у відображенні цінностей того чи іншого соціального середовища своїми діями та образом, і відповідності очікуванням суспільства. Розкрито, що саме поняття феномену психологічної відповідальності найкраще відображається через соціокультурний аспект та сутність політичного лідерства як атрибуту соціокультурного середовища і його особливостей у політичній сфері різних культур.

Ключові слова: психологічна відповідальність, політична психологія, психологія лідерства, особистість політичного лідера

Вступ

Питання політичного лідерства завжди було актуальним, адже люди, будучи соціальними істотами, прагнуть бути в певній групі або в певному просторі, який є найбільш комфортним для індивіда, групи індивідів, їхніх поглядів на життя та цінностей. Саме статус політичного лідера є унікальним уособленням соціальних потреб в уніфікації навколо певної особи або цінностей чи поглядів на буття. Н. Макіавеллі, характеризуючи населення різних країн, звертає увагу на те, що для устрою політичної системи велику роль відіграють традиції, уявлення, стереотипи, які були сформовані тим чи іншим народом (Пасічник, 2003). Існування у спільноті певної людини, яка була би легітимізованою спільнотою людей та змогла виражати їхню волю або захищати їхні інтереси, є обов'язковим атрибутом суспільства. Саме з того моменту, коли спільнота обирає свого певного представника, і проявляється особливість людської групової поведінки в соціумі: через систему колективного несвідомого спільнота наділяє певного свого представника певними особливостями у формі перенесення на його особистість певних архетипових уявлень, які, найімовірніше, будуть спершу позитивними. Адже особливість людської психіки проявляється в тому, що індивід наділяє найкращими якостями особистість, яка йому подобається та з якою має певну спільність різнопланового характеру. Перші положення аналізу феномену лідерства було сформовано в античній Греції IV–V ст. до н. е., у роботах Геродота, Платона, Плутарха та Лівія. Вони визначали, що у спільноті завжди присутні видатні люди, найбільш розумні та досвідчені, які володіють видатною волею чи розумом, саме такі отримували повагу та підтримку у громадян (Руда, 2014, с. 554).

Виклад основного матеріалу. Політичний лідер – це вагомий фігура в соціумі, адже його життя є сукупністю приватного та публічного існування, що надає вагомості його рішенням та сприйняттю ним своєї відповідальності не просто на побутовому рівні, перед рідними та близькими, а й перед соціумом, його послідовниками. Можна казати про те, що такі індивіди протягом свого

індивідуального психічного розвитку переймали на себе концепції співіснування у суспільстві, за якими лідер усвідомлює певний обов'язок, що, у свою чергу, може свідчити про акцентуації його психіки на сприйняття значущості його рішень. Аналізуючи різну літературу соціополітичного характеру можна дійти висновку, що ранні етапи розвитку суспільства характеризувалися співвідношенням понять відповідальності та обов'язку (Демкова, 2015). Проаналізувавши ранні історичні етапи цивілізацій, які мали розвинуту політико-суспільну сферу, можна простежити певну закономірність у баченні політичного лідера, ідеться про аспект віку. Саме цей фізіологічний аспект убачався людьми того часу як значущий параметр іміджу політичного лідера.

У праці Дж. Фрезера "Золота гілка" було розкрито значення віку для міфологічної свідомості, а саме йдеться про те, що в час занепаду первісного суспільства та на початку формування аграрного, суспільство сприймало політичного лідера не просто як жреця-посередника між ними і богами, а й як божество (Шерман, 2014, с. 378). Загалом така тенденція простежувалась протягом довгого періоду формування політичної культури та суспільного прогресу. Саме поняття іміджу в контексті особистості політичного лідера завжди відігравало вагомий роль, адже імідж соціально-значущої особистості політика часто є основою прояву його позиціонування, а отже, і наочного архетипу його відповідальності.

Беручи до уваги соціокультурний аспект древності, важливо зазначити, що в ті часи політичний лідер мав переважно сакральне значення. Сам феномен сакралізації мав у своїй основі соціокультурні аспекти того часу, які орієнтували на гіперболізацію традицій, що ототожнювали найважливіші соціальні посади з певною божественною місією. Тобто, іншими словами, суспільству древності було притаманно сприймати особистостей, які виконують політичні функції, як героїв або богів, адже вони були наділені великою владою, яка вважалася непохитною, саме такий патерн щодо сприйняття політичних лідерів древності і наділяв їх додатковою відповідальністю в очах соціуму.

Водночас лідери, розуміючи свій статус, першочергово керувались традиційними витоками своєї цивілізації під час здійснення політичних функцій. Саме тому в основі прояву їхніх дій простежувалось закріплення утверджених суспільних правил та світоглядних концепцій. До прикладу, цікаво проаналізувати часи древнього Єгипту, в якому фараони вважались намісниками бога на землі, правління кожного фараона вбачалося у державотворчій концепції древнього Єгипту як логічне продовження релігійних традицій того соціуму. Зображення фараонів посідали значне місце у культурі (Горбач, 2012).

Аналізуючи вищевикладене, можна дійти висновку про сприйняття особистістю фараона його ролі в житті соціуму та культури. Загалом індивід, маючи такий високий статус, володіє і певною сукупністю вольових навичок та особливим сприйняттям відповідальності, які орієнтуються на Его-сфері особистості. Політичні лідери древніх часів сприймали себе як якусь вищу сутність, що певною мірою і сприяло їхнім політичним діям та рішенням, які в контексті геополітики виражались у проведенні загарбницьких воєн задля утвердження вагомості своїх культурних традицій, у яких вони мають сакральний статус. Іншими словами, можна стверджувати те, що надмірна егоцентричність вождів, царів, імператорів, була певною мірою зумовлена і високим рівнем відповідальності, коли вони змушені були орієнтуватись не на себе, свої бажання та погляди, а на потреби суспільства, які зумовлені їхнім статусом та сакралізацією їхньої постаті в культурі як верховного правителя.

Політичне лідерство обумовлюється насамперед виконанням особистістю політика своїх обов'язків перед своїми наслідувачами. Саме тому в таких людей в основі їхнього суб'єктивного сприйняття світу проглядається сприйняття своєї постаті як такої, яка має володіти певними розвинутими соціальними навичками та в ідеалі гнучким розумом. Адже політик має особливу роль і прямий зв'язок з державою через певну різнобічну відповідальність, оскільки він зобов'язаний своєю соціальною роллю насамперед людям, які його обрали, отже, він має дотримуватись тих принципів, які сприяють його політичній кар'єрі та самосприйняттю як політичного діяча.

Виконання політиком своїх зобов'язань завжди мало позитивний відгук у суспільстві і сприяло продовженню політичної кар'єри лідера, а водночас і збереженню його елітарного статусу в соціумі, що могло позитивно впливати на його подальші рішення як політика. Певною мірою у цьому можна простежити цікавий новаторський особистісний феномен до поняття психологічної відповідальності політичного лідера, який виражається у тому, що відповідальність у контексті особистості політика має вроджений індивідуальний характер, який розвивався протягом психофізіологічного розвитку індивіда, який у певний період часу почав сприймати себе як особу, яка здатна виконувати функції, які передбачають зобов'язання. Підґрунтям цього саме в особистості політичного лідера може слугувати сукупність сильно розвинутих вольових якостей та несвідомих покликань, які компенсують певну емоційну вразливість внаслідок кризової ситуації такого індивіда.

Важлива функція психологічної відповідальності політичного лідера полягає у вмінні останнього прийняти провину за можливі негативні або позитивні наслідки, ініціатором яких він став або якщо брав безпосередню участь у сприянні розвитку таких подій. Саме ж уміння прийняття наслідків у політиці відіграє визначну роль, адже, будучи публічними особами такий індивід мусить передбачити потенційні наслідки дій, а отже, заздалегідь

проаналізувати свої дії. У цьому контексті варто згадати про розробку проблематики відповідальності за Кантом, він писав про внутрішнє ставлення до обов'язку, згідно з яким індивід підкоряє свою волю зовнішній необхідності, приймаючи останню як внутрішній моральний закон (Липка, 2018, с. 305). Саме його позиція доречно вписується у теоретичну розробку феномену психологічної відповідальності політичного лідера та якісно розкриває сам феномен політичного лідерства через призму відповідальності.

Водночас можна відзначити тенденцію різного сприйняття відповідальності політичними лідерами демократичних та авторитарних / диктаторських країн. Адже політичне лідерство має різний характер свого прояву та культурні особливості, на які впливають демократичний або авторитарний тип розвитку політики та суспільства. Політичні лідери, які розвивались у контексті соціокультурного розвитку так званого демократичного "вільного" світу, мають інше сприйняття своєї постаті в тому середовищі. Загалом це впливає на виконання ними політичних рішень та ідей, а отже, тут вагомим фактором є саме психологічна відповідальність політичного лідера в такому суспільстві, де насамперед він має орієнтуватись на гуманно-центричні, глобальні проблеми, серед яких, наприклад, боротьба з расовою, гендерною нерівністю як важливий елемент розвитку демократичного суспільства. І сама орієнтація політиків на заході на проблеми соціального характеру вказують і на те, що вони передусім несуть відповідальність, будучи у статусі "лідерів вільного світу", що, у свою чергу, зобов'язує їх формувати свою політику і виражати своє політичне лідерство через потреби демократичного соціуму, а не через парадигму власних амбіцій. У цьому контексті цікавим феноменом політичного лідерства є вибори в США, які пройшли у 2016 р., між кандидатами Дональдом Трампом від республіканської партії та Гіллари Клінтон від демократичної партії. Феномен їхніх виборів полягав насамперед у протистоянні особистості кандидата в президенти США. Коли Г. Клінтон була більш передбачуваним кандидатом не тільки для американців, а й для всесвітнього політикуму, то особистість Трампа була доволі непередбачуваною, адже його постать є доволі екстраординарною.

Їхні підходи до політичного лідерства були доволі різними, як було підмічено в одній з наукових статей, яка присвячена аналітиці цих виборів, у ній розкривалось дослідження електорату і його цінностей, за утвердження яких Трамп має виступати та проявляти реалізацію потреб. Згідно з цим аналізом було визначено, що популярність Трампа не була випадковістю, а реакцією американців на деіндустріалізацію, утрату високооплачуваних робочих місць", адже він отримав схвалення середнього класу (Паславський, 2016, с. 321). Цей вагомий аспект, який вплинув на вигреш Трампа в політичній гонці вказує на обов'язковий характер його подальших дій. Тобто, розібравши детальніше цю ситуацію, важливо звернути увагу на такий аспект реалізації політичного лідерства, як сукупності стратегії певних дій через психологічну відповідальність такої особистості, адже політик першочергово під час політичної кампанії сам формує межу своєї соціальної та політичної відповідальності. Кожен політичний діяч повідомляє суспільство про характер того, яким чином він буде здійснювати політику, чим керуватись під час вирішення важливих питань, водночас певний діапазон власної відповідальності значно розшириться в майбутньому, адже потрібно буде знаходити нові підходи до реалізації політики. Загалом особистісний ступінь відповідальності політика має бути регламентованим і передбачуваним для потенційного

електорату, адже він виражає послідовність його політичних рішень. Саме орієнтація на ті проблеми, які є панівними в соціумі і виражає характер відповідальності політика, при цьому він може не повною мірою відповідати за свої дії, але все ж мусить реагувати на виклики та проблеми соціуму, що формує у ньому розвиток психологічної відповідальності. Крім того, політичний лідер демократичного типу розподіляє відповідальність з тими, хто не має владних функцій, при цьому залишаючись центральною фігурою, яка буде вимушена відповідати за свої дії, адже така особистість має особливі зобов'язання, які переважно проявляються через систему публічних реакцій щодо своєї неправоти, а також здатність, будучи лідером певної групи населення, сприймати потенційні ризики як члена групи та відповідати за дії своїх послідовників. У цьому полягає особливість політичного демократичного підходу. Як зазначає відомий науковець американської політичної науки Роберт Алан Даль, за демократичної системи прийняття рішень влада або контроль є рівномірно розподіленими в усьому суспільстві, у свою чергу, рівномірний розподіл влади-контролю у суспільстві означає, що "лідери" перебувають під сильним контролем "нелідерів" (Скоблук, 2001, с. 13).

У свою чергу, лідерам авторитарних країн притаманно на вістрі своєї політичної діяльності орієнтуватись на сталі традиції та культурні особливості державотворення. Саме тому прояв їхнього політичного лідерства має тенденцію до авторитаризму, зосередження влади на власній особистості або на її розподіленні між партійними лідерами з чіткими ієрархічними особливостями. З погляду історико-соціального розвитку в різних соціокультурних середовищах, у державотворчих концепціях різних регіонів переважала певна тенденція до постаті особистості політичного лідера та форм і методів здійснення політичної діяльності.

Авторитарним лідерам притаманно доповнювати соціокультурний контекст культом особистості, використовуючи його як пропагандистський елемент утвердження своєї особистості як соціально вагомої, взірця культурних переваг соціуму. Цю тенденцію можна вважати такою, що орієнтована й на те, щоб закріпити високу здатність до відповідальності та утверджувати прагнення до того, щоб відповідати не просто за власні політичні рішення особисто, а й нести відповідальність за цілу націю та її історичне теперішнє і майбутнє. У політичних лідерів демократичного типу вбачається власна аналогія, коли вони проявляють образ відповідальності через прийняту в соціумі систему морально-етичних принципів, яка є вагомою для ліберального суспільства. У свою чергу, авторитарні політики можуть ігнорувати моральні засади соціуму на користь утвердження чіткої ієрархії та політико-соціальних позицій під час його правління.

Результати

Таким чином, політикам країн демократичного вектора розвитку більше притаманно нівелювати власні бажання та цінності на користь гуманно-центричної концепції під час виконання політичних рішень, тоді як в авторитарних та диктаторських країнах серед політичної еліти здебільшого простежуються риси домінантності під час здійснення політичних кроків. Якщо ж описувати ширше такі різнобічні підходи до сприйняття особистості політичного лідера та його рішень і наслідків, то варто зазначити наявність впливу соціокультурних традицій того чи іншого регіону. Суспільство безпосередньо, через прийняті норми та правила поведінки в соціумі, трактує певний стандарт того, наскільки політичний лідер має відповідати за свої дії. У свою чергу, лідер відображає свою готовність

представляти певну категорію людей та в разі чогось, будучи центральною особою у певному колективі, виражати і стверджувати своє лідерство.

Дискусія і висновки

Отже, політичне лідерство будучи вагомою частиною соціального життя, має великий вплив на соціокультурний розвиток суспільств. Сама професійно сформована особистість політичного лідера – це не просто продукт індивідуального розвитку, набутих ним уявлень про навколишнє середовище і форми соціальних взаємодій, а й результат соціокультурних традицій соціуму чи регіону. Існування різних культур власне і передбачає те, яким чином політики сприймають відповідальність, як її відображають, чим підкріплюють готовність відповідати не просто за свої вчинки, а й перед соціумом та культурою загалом. Сприйняття політичного лідерства індивідами, що є соціально значущими, видозмінювалось та розвивалось саме через форми здійснення дій та рішень. Цей концепт розвивався ще з давніх часів, коли політичні лідери були вождами, царями та імператорами. На цьому етапі розвитку людства вони мали скралізований статус, що, у свою чергу, впливало на їхнє сприйняття власної особистості і того, як комунікувати з суспільством, зокрема й через систему взяття відповідальності на себе чи покладання її на інших. Також сукупно архаїчні традиції впливали і на почуття обов'язку, який на них покладался як на осіб міфологізованих.

З часом світ, розвиваючись, перейшов від сталих традицій до нової концепції співіснування у соціумі, які виражали вже нові принципи політичного лідерства, серед яких є і важливість індивіда соціально значущого діяти в певних межах, через систему авторитаризму ти демократії. Ці підходи політичного лідерства виражають характер сприйняття відповідальності в лідерів, адже вони ґрунтуються на культурних традиціях – більш архаїчних або ж соціально орієнтованих. Лідер авторитарний в основу своєї мотиваційної сфери ставить утвердження влади, саме цей аспект і виражає характер сприйняття ним себе в соціумі та вагомості власних рішень, потенційних наслідків своїх дій та міру відповідальності за них, тоді як демократичні лідери спираються на більш соціально орієнтовану модель взаємодії, основним характером якої є сприйняття ним соціального обов'язку як члена суспільства, який орієнтується на те, щоб відповідати за свої дії і представляти певну категорію людей у суспільстві. Демократичні лідери більш схильні до повної відповідності ліберальним морально зобов'язувальним стандартам, що вказує на ставлення до власної ролі як такої, що має характер звітування і усвідомлення результатів своїх дій та рішень, міру вагомості обов'язку перед суспільством.

Список використаних джерел

- Горбач, О. Н. (2012). Взаємодія системи "політика – релігія". *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 24, 9–13.
- Демкова, Д. Т. (2014). Феномен відповідальності як об'єкт психологічного аналізу. *Вісник харківського університету ім. В. Н. Каразіна. Серія "Психологія"*. 1121(56), 18–22. <https://periodicals.karazin.ua/psychology/issue/view/192/322>
- Липка, А. О. (2018). Відповідальність особистості як передумова гуманізації соціальних стосунків. У *Україна в умовах реформування правової системи: Сучасні реалії та міжнародний досвід* (с. 305–307). THEU. <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/28707/1/305.PDF>
- Пасічник, І. Д. (2003). Психологія політичної культури. *Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка"*, 4, 7–12.
- Паславський, І. І. (2016). Президентська виборча кампанія в США: результати, наслідки, соціально-політична відповідальність ЗМІ. *Наукові записки Української академії друкарства*, 2, 316–326.
- Руда, Н. Л. (2014). Категорія політичного лідерства як предмет психологічного аналізу. *Проблеми сучасної психології*, 23, 552–562.

Скоблик, Н. В. (2001). Відповідальність лідерів перед громадянами й контроль громадян над ними в працях Р. Даля. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*, 19, 12–17. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9601>

Шерман, О. М. (2014). Вікові параметри іміджу політичного лідера: архетипічне підґрунтя та ейджистські стереотипи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3, 377–385.

References

Demkova, D. T. (2014). The phenomenon of responsibility as an object of psychological analysis. *Bulletin of Kharkiv University named after V. N. Karazin. "Psychology" series*, 1121(56), 18–22 [in Ukrainian]. <https://periodicals.karazin.ua/psychology/issue/view/192/322>

Horbach, O. N. (2012). Interaction of the "politics-religion" system. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development*. 24, 9–13 [in Ukrainian].

Льпка, А. О. (2018). Responsibility of personality as a prerequisite for humanizing social relations. In *Ukraine in the conditions of reforming the legal system: modern realities and international experience* (pp. 305–307). TNEU [in Ukrainian]. <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/28707/1/305.PDF>

Pasichnyk, I. D. (2003). Psychology of political culture. *Proceedings. Series "Psychology and pedagogy"*, 4, 7–12 [in Ukrainian].

Paslavskiy, I. I. (2016). The presidential election campaign in the USA: results, consequences, social and political responsibility of mass media. *Scientific notes of the Ukrainian Academy of Printing*, 2, 316–326 [in Ukrainian].

Ruda, N. L. (2014). The category of political leadership as a subject of psychological analysis. *Problems of modern psychology*, 23, 552–562 [in Ukrainian].

Sherman, O. M. (2014). Age parameters of the image of a political leader: archetypal basis and ageist stereotypes. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine*, 3, 377–385 [in Ukrainian].

Skoblyk, N. V. (2001). Leaders' responsibility to citizens and citizens' control over them in the works of R. Dahl. *Scientific notes of NaUKMA. Political sciences*, 19, 12–17 [in Ukrainian]. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9601>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.01.24

Прорецензовано / Revised: 28.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.05.24

Marko YAREMCHYSHYN, PhD Student, Lecturer
ORCID ID: 0009-0005-0642-0369
e-mail: yaremark@gmail.com
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

POLITICAL LEADERSHIP THROUGH THE PRISM OF A POLITICIAN'S PSYCHOLOGICAL RESPONSIBILITY

Leadership is a significant part of social existence. The political leader's personality is crucial for society's activity and development. Leaders' perception of the concept of responsibility promotes various forms of social development and the principles of societal existence. The political leader's personality is quite significant for the life activities of any socio-cultural environment. It is the personal characteristics of a socially significant political leader that provide answers to how they respond to certain circumstances that arise before them, as the nature of their decisions and perception of responsibility is reflected in society. The phenomenon of psychological responsibility is quite interesting in the context of a leader's personality, as this social role has a significant feature that manifests itself in the combination of the individual's personal-social skills, which are directed not only at their private, individual existence but also at the public, through the combination of interactions within society and their significance. The issue of psychological responsibility in the context of leadership is not sufficiently explored, but at the same time, it does not lose scientific relevance. The development of society encourages a deeper understanding of the individual characteristics of each personality, especially when they perform a socially important role, which involves reflecting the values of a particular social environment through their actions and image and meeting society's expectations. The concept of the psychological responsibility phenomenon is best reflected through the socio-cultural aspect and the essence of political leadership as an attribute of the socio-cultural environment and its peculiarities in the political sphere of different cultures.

Keywords: *psychological responsibility, political psychology, leadership psychology, personality of a political leader.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.